

EDUKACJA POZA KLASĄ W SŁUŻBIE ZRÓWNOWAŻONEGO ROZWOJU: ANALIZA POTENCJAŁU OUTDOOR EDUCATION I OGRODÓW SZKOLNYCH

Katarzyna Owczarek, Monika Malcherczyk

Streszczenie

Artykuł analizuje rolę Outdoor Education (OE) oraz ogrodów szkolnych jako narzędzi wspierających realizację Edukacji dla Zrównoważonego Rozwoju (EZR). Wskazano, że bezpośredni kontakt z przyrodą sprzyja rozwijaniu kompetencji społecznych, przyrodniczych i obywatelskich uczniów oraz kształtuje proekologiczne postawy. Praca ukazuje również interdyscyplinarny charakter OE i jego wpływ na rozwój myślenia przyczynowo-skutkowego. Zwrócono uwagę na wyzwania związane z wdrażaniem OE i ogrodów szkolnych, podkreślając jednocześnie ich ogromny potencjał dla kształtowania świadomych, odpowiedzialnych obywateli.

Słowa kluczowe: edukacja w plenerze, ogrody szkolne, edukacja dla zrównoważonego rozwoju, kontakt z przyrodą

OUTDOOR EDUCATION IN THE SERVICE OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT: AN ANALYSIS OF THE POTENTIAL OF OUTDOOR EDUCATION AND SCHOOL GARDENS

Summary

The article analyzes the role of Outdoor Education (OE) and school gardens as tools supporting the implementation of Education for Sustainable Development (ESD). It highlights that direct contact with nature fosters the development of students' social, scientific, and civic competences, as well as pro-environmental attitudes. The study also emphasizes the interdisciplinary nature of OE and its impact on the development of cause-and-effect thinking. The challenges of implementing OE and school gardens are discussed, while stressing their great potential in shaping conscious and responsible citizens.

Keywords: outdoor education, school gardens, education for sustainable development, contact with nature

Autorzy:

Katarzyna Owczarek, Monika Malcherczyk

Politechnika Śląska

Wydział Organizacji i Zarządzania

Cytowanie: Owczarek K., Malcherczyk M. (2025). Edukacja poza klasą w służbie zrównoważonego rozwoju: analiza potencjału outdoor education i ogrodów szkolnych. *Etyka Biznesu i Zrównoważony Rozwój. Interdyscyplinarne studia teoretyczno-empiryczne*, 1, 66-79.

1. Wstęp

Od najwcześniejszych lat życia człowiek pozostaje w ścisłej relacji z naturą, będąc jej nieodłącznym elementem – to od niej zależy jego byt i codzienne funkcjonowanie. Dla dziecka środowisko naturalne stanowi najbardziej bliską i intuicyjnie zrozumiałą przestrzeń, która pobudza jego wrodzoną ciekawość i chęć poznawania świata. Odpowiadanie na tę potrzebę eksploracji powinno być jednym z kluczowych zadań nauczyciela. Bezpośredni kontakt dziecka z przyrodą niesie za sobą szereg istotnych korzyści zarówno w sferze edukacyjnej, jak i rozwojowej. Umożliwia on nie tylko wzbogacanie zasobu słownictwa i kształtowanie nowych pojęć, ale także wspiera rozwój kompetencji poznawczych i emocjonalno-społecznych. Obcowanie z naturą kształtuje takie cechy jak pokora, cierpliwość oraz wyrozumiałość, a jednocześnie pobudza naturalną ciekawość oraz gotowość do przyswajania nowych informacji i doświadczeń. W warunkach przyrodniczych dziecko staje się aktywnym obserwatorem zachodzących zjawisk, które w sposób bezpośredni sprzyjają rozwijaniu myślenia przyczynowo-skutkowego. Poprzez samodzielne dostrzeganie zależności i następstw w naturze dziecko uczy się analizować, wnioskować i rozumieć złożoność otaczającej rzeczywistości. Doświadczenia zdobywane w kontakcie z przyrodą mają często spontaniczny i nieprzewidywalny charakter, co sprzyja rozwijaniu elastyczności myślenia oraz umiejętności rozwiązywania problemów. Dzieci uczą się analizować sytuacje, rozpoznawać zależności i samodzielnie dochodzić do wniosków. Naturalne środowisko stymuluje ich aktywność poznawczą i ruchową, odpowiadając na potrzeby rozwojowe i dając poczucie swobody oraz bezpieczeństwa. Współczesna edukacja coraz częściej zwraca uwagę na konieczność kształtowania postaw szacunku dla środowiska przyrodniczego, w tym upowszechniania wiedzy o zasadach zrównoważonego rozwoju. Rozwój cywilizacyjny i technologiczny uwidacznia, że brak równowagi w środowisku przyrodniczym, społecznym i ekonomicznym niesie negatywne konsekwencje. Szkoły

podejmują wyzwanie edukacji dla zrównoważonego rozwoju, dążąc do umożliwienia zdobycia wiedzy, umiejętności i kompetencji dających podstawy wszechstronnego rozwoju oraz kształtowania odpowiedzialności za środowisko. Współczesna dydaktyka akcentuje znaczenie aktywnego poznawania rzeczywistości poprzez bezpośrednie doświadczanie, obserwację zjawisk oraz podejmowanie działań w naturalnym środowisku człowieka. Coraz powszechniejsze jest przekonanie, że złożoność problemów przyrodniczych można w pełni zrozumieć jedynie poprzez osobisty kontakt z nimi i samodzielne dochodzenie do wiedzy. Z tego względu istotne staje się integrowanie treści teoretycznych z praktycznym działaniem – zarówno w edukacji środowiskowej, jak i w innych obszarach kształcenia [Jagodzińska, Strumińska-Doktor 2019]. Edukacja odgrywa fundamentalną rolę w realizacji wszystkich Celów Zrównoważonego Rozwoju, co od lat podkreśla Organizacja Narodów Zjednoczonych. Od początku istnienia idei zrównoważonego rozwoju wskazywano na jej znaczenie jako narzędzia umożliwiającego budowanie bardziej sprawiedliwego i zrównoważonego świata. Edukacja dla zrównoważonego rozwoju (EZR) postrzegana jest jako jedno z kluczowych wyzwań współczesności oraz jako skuteczny środek wspierający poprawę jakości życia globalnej społeczności. EZR nie stanowi wyodrębnionej dziedziny wiedzy, lecz stanowi innowacyjne podejście pedagogiczne, którego celem jest kształtowanie postaw sprzyjających odpowiedzialności za przyszłość naszej planety. U podstaw tego podejścia leży rozwijanie świadomości, wartości, kompetencji i działań, które umożliwiają podejmowanie przemyślanych decyzji i aktywne uczestnictwo w życiu społecznym, gospodarczym oraz ekologicznym – z poszanowaniem równowagi między środowiskiem przyrodniczym a rozwojem człowieka [Batorczak 2023].

2. Ogrody Szkolne: Historia, Rola i Współczesne Znaczenie w Edukacji

Historia ogrodów szkolnych w Europie sięga XIX wieku, a za pierwszy „właściwy ogród szkolny” uznaje się ten założony w Berlinie w 1875 roku. Ta koncepcja szybko zdobyła popularność w innych krajach europejskich, takich jak Szwecja, Norwegia czy Belgia. W zaborze austriackim Erazm Szwab również rekomendował zakładanie „ogródków”, dostrzegając ich istotną rolę w wspomaganiu rozwoju uczniów poprzez bezpośrednią obserwację przyrody oraz praktyczną pracę w ogrodzie. Schwab przyjął nowoczesne podejście edukacyjne, w którym uczniowie byli nie tylko zachęceni do pracy fizycznej, ale także do doświadczania bliskiego kontaktu z naturą, co miało pozytywny wpływ na ich rozwój. Na początku XX wieku zauważalny był dalszy rozwój ogrodnictwa miejskiego oraz ogrodów szkolnych, a przykładem tego trendu były wielofunkcyjne ogrody szreberowskie zakładane we Wrocławiu, zarówno przy szkołach, jak i zakładach pracy. Moritz Schreber,

podobnie jak Schwab, kładł duży nacisk na znaczenie przybliżania dzieciom natury oraz edukację w zakresie ogrodnictwa. W wolnej Polsce okresu międzywojennego, prof. Edmund Jankowski w swoim podręczniku z 1929 roku zalecał zakładanie ogrodów przy każdej szkole, traktując je jako przestrzeń do obserwacji przyrody, pracy, rekreacji, a także jako potencjalne źródło wyżywienia [Biernacka 2022]. W latach powojennych oraz w okresie późniejszych lat 60. Obowiązkowe uprawianie ogrodów szkolnych było głównie kojarzone z pracą na rzecz szkoły oraz produkcją żywności. Zgodnie z instrukcją z 1954 roku placówki oświatowe były zobowiązane do zakładania dzieł doświadczalnych, wiążąc pracę na niej z programem nauczania biologii. Dodatkowo nauczyciele opiekujący się działkami otrzymywali dodatek do pensji [Kowalski, Grott 2015]. Plony uzyskiwane z ogrodów były wykorzystywane przede wszystkim do dożywiania uczniów. Z biegiem czasu, funkcje ogrodów zostały przekształcone, a cele zaczęły ewoluować [Biernacka 2022].

Współcześnie ogrody szkolne pełnią przede wszystkim funkcje edukacyjne. Mają na celu uwrażliwiać na naturę, zachęcać do aktywnej obserwacji, poznanie zjawisk przyrodniczych, kształtowanie postaw proekologicznych i rozwijanie twórczego myślenia. Często są organizowane jako ogrody tematyczne, podzielone na wyraźne strefy, takie jak ogród ziołowy lub łąka kwietna dla zapylaczy. Umożliwia to wszechstronną i zróżnicowaną edukację. Rozwija indywidualne zainteresowania uczniów, którzy pod opieką nauczycieli mogą przeprowadzać doświadczenia i eksperymenty. Mogą obserwować zjawiska związane z bioróżnorodnością, uczyć się ekologicznych metod oraz poznają prawa natury. Dodatkowo, praca w ogrodzie daje możliwość poznania procesu produkcji żywności w niewielkiej skali, co stanowi cenne praktyczne doświadczenie [Biernacka 2022]. Co istotne, według opinii studentów, prowadzenie zajęć z uczniami poza tradycyjną salą lekcyjną – w tym także w przestrzeni ogrodu szkolnego – sprzyja rozwijaniu wartości oraz kształtowaniu i pogłębianiu zainteresowań uczniów. Tego rodzaju aktywności stwarzają okazję do bardziej osobistego i zaangażowanego kontaktu z treściami edukacyjnymi, co może przyczyniać się do głębszego zrozumienia i trwałego przyswajania przekazywanych treści [Jagodzińska, Strumińska-Doktór 2019].

Korzyści wynikające z funkcjonowania ogrodów szkolnych współcześnie są liczne, zróżnicowane i obejmują wiele aspektów rozwoju dzieci. Regularny kontakt z przyrodą sprzyja zdrowiu oraz wspiera rozwój psychomotoryczny uczniów. Ogrody stanowią naturalne i inspirujące środowisko do nauki oraz rozwoju umiejętności społecznych, takich jak komunikacja, współpraca i rozwiązywanie problemów podczas pracy w grupie. Działania podejmowane w ogrodzie angażują fizycznie, co poprawia funkcjonowanie układu krążenia, wzmacnia odporność organizmu oraz poprawia ogólną kondycję. Dodatkowo rozwija motorykę małą i wielką. Ogrody szkolne stwarzają doskonałą przestrzeń

do rozwijania kreatywności oraz myślenia krytycznego, poprzez obserwację przyrody i zachodzących w niej procesów. Poznawanie zasad funkcjonowania ekosystemu ogrodu przyczynia się do kształtowania postaw proekologicznych i budowanie szacunku wobec środowiska naturalnego. Praca w ogrodzie uczy koncentracji, cierpliwości i systematyczności [Andrzejewicz 2021]. Ponadto, uczniowie uczą się odpowiedzialności i pomagają w zdobywaniu nowych kompetencji. Warto również podkreślić, że ogrody szkolne mogą pełnić funkcję ogrodów sensorycznych – szczególnie istotną dla dzieci z niepełnosprawnościami – ponieważ angażują różne zmysły i wspierają integrację sensoryczną [Biernacka 2022].

Ogród szkolny stanowi cenne uzupełnienie bazy dydaktycznej, w szczególności dla przedmiotów przyrodniczych i biologii. Prof. Władysław Szafer zwracał uwagę, że ogród szkolny powinien być nie tylko składnicą materiałów, ale przede wszystkim ogrodem demonstracyjnym, regularnie odwiedzanym przez uczniów. Współcześnie ogrody szkolne definiuje się jako specjalnie wydzielone części zielonego terenu wokół szkoły, przystosowane do bezpiecznego prowadzenia zajęć badawczych i obserwacji terenowych. Obecnie nie kojarzą się one już z ciężką pracą fizyczną, lecz z miejscem odkrywania, doświadczania i aktywnego poznawania przyrody. W kontekście podstawy programowej kształcenia, ogród szkolny stwarza szerokie możliwości realizacji jej założeń na różnych poziomach edukacyjnych. Już w klasach I-III uczniowie mogą rozpoznawać rośliny i zwierzęta, obserwować przystosowania do pór roku oraz prowadzić proste hodowle i doświadczenia. Na etapie klas IV-VI możliwe jest m.in., monitorowanie pogody, rozpoznawanie składniki krajobrazu i badanie czynników wpływające na życie organizmów. Na dalszych etapach edukacyjnych ogród umożliwia pogłębianie wiedzy poprzez obserwacje przedstawicieli pospolitych gatunków, analizę struktury populacji, badanie reakcji roślin na bodźce oraz prowadzenie projektów związanych ochroną środowiska. Zajęcia ogrodowe mogą stanowić integralną część lekcji lub być realizowane w formie zajęć pozalekcyjnych, co sprzyja aktywizacji uczniów i ułatwia przyswajanie oraz utrwalanie wiedzy [Kowalski, Grott 2015].

3. Ogrody Szkolne dla Edukacji Zrównoważonego Rozwoju

Efektywna realizacja edukacji na rzecz zrównoważonego rozwoju (EZR) wymaga holistycznego podejścia, w którym środowisko uczenia się aktywnie wspiera kształtowanie wiedzy, umiejętności i postaw proekologicznych. W tym kontekście ogrody szkolne stają się wyjątkową przestrzenią, umożliwiającą łączenie teorii z praktyką i wspomagającą proces internalizacji idei zrównoważonego rozwoju. Edukacja dla zrównoważonego rozwoju, uznawana jest jako kluczowy warunek realizacji Celów Zrównoważonego Rozwoju ONZ, podkreśla fundamentalne znaczenie edukacji dla transformacji współczesnych modeli

rozwoju. Bez odpowiedniej edukacji, postęp w obszarach takich jak ochrona środowiska, zrównoważona konsumpcja czy przeciwdziałanie zmianom klimatu jest znacząco utrudniony. Organizacja Narodów Zjednoczonych od początku istnienia koncepcji ZR zwraca szczególną uwagę na rolę edukacji, mobilizując państwa do wdrażania EZR do systemów kształcenia. Ogrody szkolne, jako naturalne laboratoria na świeżym powietrzu, oferują realne możliwości wdrażania zasad EZR w praktyce. Dzięki bezpośredniemu kontaktowi z przyrodą i udziałowi w działaniach ogrodniczych, uczniowie mają szansę lepiej zrozumieć zależności między działalnością człowieka a środowiskiem naturalnym [Batorczak 2023]. Obserwacja cyklu życia roślin, zależności między organizmami oraz wpływu czynników środowiskowych na ekosystemy w mikroskali ogrodu rozwija myślenie przyczynowo-skutkowe i uczy dostrzegania złożonych relacji w przyrodzie. Bezpośrednie doświadczenie, niosące często zaskakujące i niemożliwe do przewidzenia sytuacje, stwarza uczniom możliwość samodzielnego odkrywania te zależności, dostrzegania problemy i uczyć się ich rozwiązywania [Jagodzińska, Strumińska-Doktor 2019].

Integracja ogrodów szkolnych z edukacją dla zrównoważonego rozwoju (EZR) oraz edukacją ekologiczną (OE) przynosi szereg istotnych korzyści dla wszechstronnego rozwoju uczniów, zarówno w zakresie wiedzy, jak i umiejętności emocjonalnych, społecznych oraz praktycznych. Przede wszystkim sprzyja rozwijaniu kompetencji kluczowych dla zrównoważonego rozwoju, takich jak systemowe myślenie, rozumienie złożonych zależności w przyrodzie, umiejętność współpracy i podejmowania odpowiedzialnych decyzji. Uczniowie, angażując się w planowanie i realizację działań ogrodniczych, uczą się przewidywać konsekwencje swoich działań oraz dostrzegać ich wpływ na otaczające środowisko [Biernacka 2022]. Bezpośredni kontakt z przyrodą oraz aktywne zaangażowanie w pielęgnację ogrodu sprzyjają rozwijaniu proekologicznych postaw, wrażliwości na środowisko i poczucia współodpowiedzialności za otaczającą naturę [Andrzejewicz 2021]. Uczniowie uczą się empatii wobec innych form życia, zyskują świadomość potrzeb roślin i zwierząt oraz dostrzegają zagrożenia wynikające z ingerencji człowieka w środowisko naturalne. Tego typu doświadczenia sprzyjają budowaniu emocjonalnej więzi z przyrodą, która stanowi fundament odpowiedzialnej i trwałej postawy ekologicznej. Dodatkowo, udział w działaniach prośrodowiskowych daje dzieciom poczucie sprawczości i sensu, co wzmacnia ich zaangażowanie i motywację do podejmowania dalszych działań na rzecz przyrody [Jagodzińska, Strumińska-Doktor 2019]. Ogrody szkolne stanowią również przestrzeń do rozwijania konkretnych umiejętności praktycznych. Praca z narzędziami ogrodniczymi wpiera rozwój motoryki małej i dużej, a także uczy planowania, organizacji pracy, wytrwałości i współpracy w zespole. Uczniowie zdobywają wiedzę w sposób doświadczalny – uprawiając rośliny, prowadząc obserwacje i wykonując proste eksperymenty przyrodnicze [Andrzejewicz

2021]. Zajęcia w ogrodzie, oparte na metodach aktywizujących, wywołują ciekawość i chęć poznawania świata [Jagodzińska, Strumińska-Doktor 2019]. Możliwość bezpośredniego doświadczenia oraz możliwość obserwowania efektów własnej pracy zwiększają motywację do nauki [Biernacka 2022]. Co więcej, ogród szkolny stwarza znakomite warunki do integracji treści nauczania z różnych dziedzin nauczania – biologii, geografii, chemii, fizyki, ale także matematyki, języka polskiego czy plastyki. Umożliwia to tworzenie sytuacji dydaktycznych sprzyjających interdyscyplinarnemu i holistycznemu uczeniu się, w którym uczniowie mogą dostrzegać sens i wzajemne powiązania pomiędzy różnymi obszarami wiedzy. W takim kontekście ogród staje się nie tylko przestrzenią do nauki, ale także miejscem wspierającym rozwój społeczny, emocjonalny i etyczny młodego człowieka [Andrzejewicz 2021]. Praca w ogrodzie szkolnym odgrywa istotną rolę w kształtowaniu rozumienia pochodzenia żywności. Młodzi konsumenci, zwłaszcza ci wychowujący się w środowisku miejskim, często nie mają świadomości, jak wymagający jest proces uprawy roślin. Ogrody szkolne stanowią ważny element poznawczy, gdzie dzieci po raz pierwszy mogą spróbować świeżo wykopanej marchewki czy truskawki prosto z krzaka. Takie doświadczenia pozwalają dzieciom zrozumieć, skąd pochodzi żywność roślinna, i przybliżają im w mikroskali realia produkcji rolniczej [Biernacka 2022]. Poprzez aktywny udział w uprawie roślin i pielęgnacji ogrodu, uczniowie nie tylko zdobywają podstawy zrównoważonego rolnictwa, ale uczą się podejmować odpowiedzialnych decyzji konsumenckich [Andrzejewicz 2021]. Poznają ekologiczne metody nawożenia i ochrony roślin, co przyczynia się do kształtowania ich świadomości na temat zdrowego żywienia i zrównoważonego stylu życia. Ogród szkolny to inwestycja w budowanie świadomości młodego pokolenia, zachęcająca do podejmowania działań na rzecz natury i promująca postawy sprzyjające zrównoważonemu rolnictwu. Nauka przez doświadczenie w ogrodzie pozwala głębiej zrozumieć prawa natury oraz potrzebę jej ochrony [Biernacka 2022].

Pomimo licznych korzyści wynikających z wykorzystania ogrodów szkolnych w edukacji dla zrównoważonego rozwoju (EZR) oraz edukacji ekologicznej (OE), ich skuteczne wdrażanie napotyka istotne wyzwania o charakterze systemowym, organizacyjnym i dydaktycznym. Jednym z kluczowych problemów jest niewystarczające przygotowanie nauczycieli do prowadzenia zajęć w przestrzeni ogrodu. Badania wskazują, że zarówno studenci kierunków pedagogicznych, jak i początkujący nauczyciele często nie dysponują dostateczną wiedzą przyrodniczą ani odpowiednimi kompetencjami metodycznymi w zakresie prowadzenia zajęć terenowych, szczególnie tych łączących treści przedmiotowe z zagadnieniami zrównoważonego rozwoju. Często brakuje im również doświadczenia w tworzeniu interdyscyplinarnych projektów edukacyjnych realizowanych poza klasą [Jagodzińska, Strumińska-Doktor 2019]. Dlatego tak istotne jest uwzględnienie tematyki

ogrodów szkolnych oraz edukacji terenowej w programach kształcenia nauczycieli, a także zapewnienie im możliwości rozwoju zawodowego poprzez specjalistyczne szkolenia, warsztaty czy praktyki [Batorczak 2023]. Drugą istotną barierą w efektywnym wykorzystywaniu ogrodów szkolnych jest brak formalnych wytycznych dotyczących wykorzystania ich w pracy dydaktycznej oraz ograniczone wsparcie instytucjonalne. W wielu szkołach ogrody nie są traktowane jako obowiązkowy element przestrzeni edukacyjnej, co sprawia, że ich rozwój i utrzymanie zależą przede wszystkim od inicjatywy i zaangażowania pojedynczych nauczycieli. Często brakuje klarownych zasad dotyczących organizacji pracy w ogrodzie, a także odpowiednich środków finansowych i zaplecza logistycznego niezbędnego do jego zakładania i utrzymania [Kowalski, Grott 2015]. W związku z tym konieczne jest zwiększenie świadomości decydentów oświatowych – dyrektorów szkół, samorządów oraz instytucji nadzorujących edukację – na temat potencjału dydaktycznego, jaki niosą za sobą ogrody szkolne. Potrzebne jest również systemowe wsparcie, zarówno finansowe, jak i organizacyjne, które umożliwi szkołom tworzenie trwałych, dostępnych i funkcjonalnych przestrzeni ogrodowych w placówkach oświatowych [Biernacka 2022]. Nie bez znaczenia są także osobiste obawy nauczycieli przed prowadzeniem zajęć poza tradycyjną klasą. Wielu z nich postrzega przestrzeń ogrodu jako trudniejszą do kontrolowania, szczególnie w kontekście dyscypliny uczniów oraz zapewnienia im bezpieczeństwa w otwartym, mniej przewidywalnym środowisku. Brak pewności co do organizacji takich zajęć, nieznanomość metod pracy terenowej czy też lęk przed nieoczekiwanymi sytuacjami mogą skutecznie zniechęcać pedagogów do wychodzenia poza szkolne mury, nawet jeśli są świadomi wartości takiej edukacji. Dlatego niezbędne jest tworzenie przestrzeni do regularnej wymiany doświadczeń i dobrych praktyk między nauczycielami. Organizacja szkoleń i warsztatów pokazujących, jak skutecznie i bezpiecznie prowadzić zajęcia w terenie, jak zarządzać grupą uczniów w otwartym środowisku oraz jak budować pozytywne nastawienie wobec edukacji eksperymentalnej. Wsparcie w tym zakresie może znacząco przyczynić się do budowania pewności siebie wśród nauczycieli, rozwijania pozytywnego nastawienia do edukacji pozaformalnej i eksperymentalnej oraz zwiększenia gotowości do korzystania z potencjału ogrodów szkolnych jako przestrzeni wspierającej wychowanie w duchu zrównoważonego rozwoju [Jagodzińska, Strumińska-Doktór 2019].

Mimo tych wyzwań, potencjał ogrodów szkolnych jako narzędzia edukacji dla zrównoważonego rozwoju jest ogromny. Regularne, dobrze zaplanowane zajęcia terenowe realizowane w przestrzeni ogrodu szkolnego stają się nie tylko źródłem wiedzy przyrodniczej, ale również istotnym czynnikiem wspierającym wszechstronny rozwój uczniów. Ogród jest niezastąpioną przestrzenią do interakcji społecznych i budowania więzi grupowych, dając poczucie satysfakcji z kontaktu z przyrodą [Biernacka 2022]. Dostosowanie przestrzeni

edukacyjnej do potrzeb nowoczesnej edukacji przyrodniczej i uznanie ogrodu za integralną część procesu dydaktycznego może znacząco podnieść jakość edukacji ekologicznej. Przyczynić się do kształtowania postaw odpowiedzialności, wrażliwości i świadomych postaw młodego pokolenia. Jest to kluczowe dla budowania zrównoważonej przyszłości [Kowalski, Grott 2015].

4. Outdoor Education (OE) – Historia, Rola, Założenia, Definicja i Ogólne Korzyści dla Dziecka.

Outdoor Education (OE) stanowi dynamicznie rozwijającą się dziedzinę pedagogiki, cieszącą się dużą popularnością w wielu krajach, takich jak Niemcy, Norwegia, Wielka Brytania oraz Stany Zjednoczone. W polskim kontekście termin ten nie posiada jednoznacznego odpowiednika, jednak w literaturze pedagogicznej i edukacyjnej funkcjonuje wiele określeń bliskoznacznych, takich jak: edukację na świeżym powietrzu, edukację poza klasą, edukację plenerową, zajęcia terenowe, pedagogikę przygody, wychowanie plenerowe, plenerowość, edukację przygodową, turystykę przygodową, pedagogikę przeżyć [Biernacka 2022]. Pomimo trudności natury semantycznej i lingwistycznej związanych z tłumaczeniem i jednoznacznym zdefiniowaniem pojęcia OE, zarówno w Polsce, jak i w literaturze zagranicznej, jego istota sprowadza się do procesu uczenia się i rozwoju realizowanym w środowisku naturalnym, poza tradycyjnymi murami szkolnymi [Jagodzińska, Strumińska-Doktor 2019]. Za prekursora i jednocześnie ojca nurtu Outdoor Education powszechnie uznawany jest niemiecki pedagog Kurt Hahn (1886-1974). To właśnie jego koncepcje, oparte na pedagogice przeżyć, stanowią fundament współczesnego rozumienia i praktyki OE [Biernacka 2022]. Koncepcje Hahna podkreślały znaczenie doświadczenia, działania i refleksji jako kluczowe elementy skutecznego procesu edukacyjnego, który powinien odbywać się w warunkach wymagających zarówno fizycznego zaangażowania, jak i wewnętrznej mobilizacji uczestników [Jagodzińska, Strumińska-Doktor 2019]. Jego nowatorskie idee zyskały międzynarodowe uznanie i wpłynęły na rozwój różnorodnych form edukacji alternatywnej, w których centralną rolę odgrywa kontakt z naturą, przeżycie oraz uczenia się poprzez realne doświadczenia. Filozofia Outdoor Education opiera się na kilku fundamentalnych zasadach, które wyznaczają kierunki działań oraz konkretne cele edukacyjne i wychowawcze. Kluczowym założeniem jest aktywny udział uczniów w procesie uczenia się, oparty na bezpośrednim badaniu i doświadczanie otaczającej rzeczywistości w warunkach naturalnych. Czynne zaangażowanie uczniów oraz praktyczne działanie nie tylko wzbudzają ciekawość poznawczą, ale również motywują uczniów do samodzielnego podejmowania wyzwań i dają im realne poczucie sprawczości, co ma ogromne znaczenie w procesie kształtowania tożsamości i samooceny

[Biernacka 2022]. Równie istotnym elementem Outdoor Education jest działanie zespołowe, wiele gier i zadań grupowych realizowanych w plenerze, które integrują grupę, rozwijają zaufanie i uczą efektywnej współpracy [Andrzejewicz 2021]. OE wyróżnia się stosowaniem naturalnych pomocy dydaktycznych do procesu uczenia się. Otaczająca przestrzeń – kamienie, drzewa, pagórki, strumień czy zmieniająca się pogoda, staje się bogatym, angażującym narzędziem edukacyjnym, które pobudza wszystkie zmysły [Jagodzińska, Strumińska-Doktor 2019].

W kontekście Outdoor Education, rola nauczyciela ulega transformacji – od tradycyjnego wykładowcy na towarzysza, mentora, trenera. Zadaniem pedagoga jest inspirowanie do aktywności i ukierunkowywanie postaw dzieci i młodzieży. Zamiast jedynie wyklądać treści, pedagog ma inspirować do działania, wspierać eksplorację świata i ukierunkowywać postawy dzieci i młodzieży wobec przyrody i procesu uczenia się. Niezwykle istotne jest, aby nauczyciele posiadali i nieustannie rozwijali kompetencje w zakresie obserwacji przyrody w terenie, przeprowadzania badań, stosowania metody projektów oraz tworzenia środowiska sprzyjającego aktywnemu i refleksyjnemu uczeniu się. Nauczyciel musi kształtować u siebie cechy i umiejętności, które pragnie rozwijać u swoich uczniów. Równie ważna jest zdolność do animowania grupy, inspirowania do działania oraz tworzenia atmosfery bezpieczeństwa i zaufania. Podkreśla się również, że przyszły nauczyciel powinien odczuwać radość z przebywania na świeżym powietrzu i autentycznie interesować się światem przyrody – to właśnie ta autentyczność sprawia, że uczniowie z większym entuzjazmem angażują się w działania w środowisku naturalnym. Niestety, wyniki badań wskazują, że studenci nie czują się w pełni przygotowani do prowadzenia zajęć w terenie. Jako początkowi nauczyciele rzadko organizują wycieczek i działań plenerowych, traktując je przede wszystkim jako formę rekreacji. Choć świadomość dotycząca nowych nurtów w pedagogice – w tym Outdoor Education – systematycznie wzrasta, nie zawsze idzie za tym praktyczne przygotowanie i gotowość do aktywnego wdrażania tej formy edukacji w codziennej pracy dydaktycznej [Jagodzińska, Strumińska-Doktor 2019].

Prowadzenie zajęć metodą Outdoor Education przynosi uczniom liczne i różnorodne korzyści, które wykraczają poza tradycyjne ramy nauczania realizowanego w klasie lekcyjnej. Dzięki aktywnemu uczestnictwu w doświadczeniach edukacyjnych na świeżym powietrzu, uczniowie rozwijają kluczowe kompetencje przekrojowe, takie jak praca zespołowa, umiejętności komunikacyjne i kreatywność. Taka forma kształcenia sprzyja również doskonaleniu umiejętności zarządzania ryzykiem, podejmowania decyzji oraz wzmacnianiu poczucia sprawczości i odpowiedzialności.

Outdoor Education wspiera interdyscyplinarność nauczania, ułatwiając uczniom dostrzeganie związków między poszczególnymi obszarami wiedzy oraz pogłębianie ich rozumienia

w sposób praktyczny i angażujący. Realizacja zajęć w terenie sprzyja eliminowaniu barier społecznych oraz budowaniu relacji – zarówno między uczniami, jak i między uczniami a nauczycielami. Uczniowie zyskują przestrzeń do kształtowania tożsamości indywidualnej i grupowej, co ma szczególne znaczenie w kontekście rozwijania kompetencji społecznych oraz integracji ze społecznościami lokalnymi. Regularny kontakt z naturą pozytywnie wpływa na dobrostan fizyczny i psychiczny dzieci i młodzieży. Spacer, gry terenowe, wycieczki czy lekcje prowadzone na świeżym powietrzu poprawiają samopoczucie, redukują stres i wspierają zdrowy styl życia. Uczenie się w plenerze staje się okazją do wzmacniania relacji z otoczeniem przyrodniczym i kulturowym, rozwijania świadomości ekologicznej oraz kształtowania postaw odpowiedzialności za środowisko. Dzięki bezpośredniemu doświadczaniu świata zewnętrznego, uczniowie lepiej rozumieją znaczenie zrównoważonego rozwoju i są bardziej skłonni angażować się w jego realizację. Zajęcia realizowane metodą Outdoor Education sprzyjają także rozwojowi poznawczemu. Wzmacniają umiejętności dociekania, krytycznego myślenia i refleksji, pozwalając jednocześnie lepiej kontekstualizować i pogłębiać wiedzę przedmiotową. Nauka staje się bardziej zrozumiała, angażująca i trwała dzięki wykorzystaniu wszystkich zmysłów, co nadaje przekazywanym treściom większą głębię. Uczniowie mają możliwość uczenia się poprzez działanie, co znacząco zwiększa skuteczność przyswajania wiedzy i jej transfer w nowe sytuacje. Wyjazdy edukacyjne, otwierają przestrzeń do zdobywania nowych doświadczeń oraz poszerzania horyzontów. Uczniowie uczą się planowania, samodzielnego podejmowania decyzji i współodpowiedzialności, a także mają okazję do przeżywania przygód oraz dzielenia się doświadczeniami z rówieśnikami. Czas spędzony poza domem pozwala również na rozwój umiejętności interkulturowych, wspólnotowego działania i budowania trwałych więzi społecznych. Outdoor Education oferuje alternatywne warunki do oceny postępów ucznia – umożliwia bowiem diagnozowanie umiejętności w zróżnicowanych kontekstach i sytuacjach problemowych. Uczniowie lepiej przygotowują się dzięki temu do dalszej edukacji oraz wyzwań współczesnego rynku pracy, rozwijając uniwersalne kompetencje niezbędne w dynamicznie zmieniającym się świecie [Finnway Polska Foundation 2022]. Zajęcia w plenerze uaktywniają i zaciekawiają uczniów, dając im poczucie sprawstwa. Pozwalają na odkrycie własnych zainteresowań i talentów. Badania pokazują, że podczas zajęć w terenie w znacznym stopniu rozwijana jest kreatywność uczniów oraz umiejętności organizatorskie. Aż 90% badanych studentów dostrzega potencjał Outdoor Education w procesie socjalizacji dzieci, natomiast wszyscy (100%) są zdania, że ta forma nauczania może być atrakcyjna dla uczniów [Biernacka 2022]. Kontakt z przyrodą stanowi bogate źródło przeżyć, wrażeń i doznań. Działa na dzieci pobudzająco i inspirująco, dostarczając im intensywnych przeżyć zmysłowych i emocjonalnych. Naturalne środowisko skłania do aktywności, a jednocześnie buduje empatyczne postawy wobec

świata roślin i zwierząt [Jagodzińska, Strumińska-Doktor 2019]. Szczególną rolę odgrywają tu szkolne ogrody. Prace ogrodnicze pozytywnie wpływają na układ krążenia, odporność i ogólną kondycję fizyczną dzieci. Wzmacniają motorykę małą i dużą. Ponadto, bliski kontakt z przyrodą pomaga dzieciom odkryć i docenić jej piękno i wartość, ucząc jak dbać o rośliny i zwierzęta oraz rozwijając ciekawość i chęć nauki [Andrzejewicz 2021].

5. Outdoor Education jako Narzędzie Wzmacniające Realizację EZR.

Outdoor Education stanowi skuteczne narzędzie wzmacniające realizację celów Edukacji dla Zrównoważonego Rozwoju. Dzięki holistycznemu podejściu do uczenia się, opartemu na doświadczeniu i bezpośredniej interakcji z otaczającym światem, OE w naturalny sposób koreluje z celami i założeniami Edukacji dla Zrównoważonego Rozwoju. Integracja OE z EZR umożliwia głębsze zrozumienie złożonych zależności między działalnością człowieka a środowiskiem. Zgodnie z założeniami współczesnej dydaktyki, zagadnienia związane z środowiskiem naturalnym można w pełni zrozumieć jedynie będąc w ich centrum, poprzez bezpośrednie doświadczenie. Outdoor Education stwarza unikalne możliwości nauki w terenie poprzez obserwację procesów przyrodniczych i aktywny udział w działaniach prośrodowiskowych [Biernacka 2022]. Tego typu edukacja przyczynia się do internalizacji wiedzy i kształtowania postaw proekologicznych [Andrzejewicz 2021]. Integracja Outdoor Education z Edukacją dla Zrównoważonego Rozwoju przyczynia się do kształtowania kompetencji przyszłości, czyli wiedzy, umiejętności i postaw sprzyjających odpowiedzialnemu życiu w zgodzie z zasadami zrównoważonego rozwoju. Zajęcia terenowe rozwijają zdolności i uczą wyjaśniania świata przyrody z wykorzystaniem istniejącego zasobu wiedzy i stosowanych metod, takich jak obserwacja czy zadawanie pytań i wyciągania wniosków opartych na dowodach. Kompetencje w zakresie nauk przyrodniczych, technologii i inżynierii, rozwijane w ramach OE, obejmują również rozumienie zmian powodowanych przez działalność człowieka oraz rozumienie swojej odpowiedzialności jako obywatela. Ponadto, OE umożliwia zdobycie wiedzy, umiejętności i kompetencji dających podstawy wszechstronnego rozwoju. Realizacja Edukacji dla Zrównoważonego Rozwoju wymaga interdyscyplinarnego podejścia i aktywizujących metod pracy w procesie nauczania, a właśnie to stanowi fundament Outdoor Education. Nauka w plenerze łączy treści z różnych dziedzin wiedzy, umożliwiając uczniom holistyczne pojmowanie środowiska jako systemu wzajemnych zależności przyrodniczych, ekonomicznych, społecznych i kulturowych. Poprzez praktyczne działania w terenie, uczniowie mają możliwość zastosowania wiedzy teoretycznej w konkretnych sytuacjach, co wzmacnia proces uczenia się i sprzyja lepszemu zrozumieniu złożonych problemów zrównoważonego rozwoju [Jagodzińska, Strumińska-Doktor 2019].

Celem Edukacji dla Zrównoważonego Rozwoju jest wychowanie „globalnych obywateli” – osób zaangażowanych w działania na rzecz sprawiedliwego, pokojowego i zrównoważonego świata [Batorczak 2023]. Outdoor Education, poprzez działania w realnym środowisku, w naturalny sposób wspiera ten cel. Uczestnictwo w projektach terenowych, podejmowanie wyzwań i praca zespołowa w OE kształtują odpowiedzialność za siebie i grupę oraz postawę obywatelską i demokratyczną [Jagodzińska, Strumińska-Doktor 2019]. Realizacja zasady „myśl globalnie, działaj lokalnie!” może być efektywnie wdrażana poprzez inicjatywy OE na poziomie szkoły i społeczności lokalnej [Kowalski, Grott 2015]. Zagadnienia związane z niezrównoważonym rozwojem – takie jak zmiany klimatu, utrata bioróżnorodności czy konsumpcjonizm – powinny być integralną częścią edukacji. Pedagogika OE, oparta na interaktywnym nauczaniu i działaniu, sprzyja zrozumieniu tych problemów oraz podejmowaniu konkretnych działań [Batorczak 2023]. Zajęcia terenowe mogą być doskonałą okazją do obserwacji lokalnych przejawów problemów środowiskowych i poszukiwania praktycznych rozwiązań w duchu zrównoważonego rozwoju [Biernacka 2022]. Pomimo licznych korzyści, integracja Outdoor Education z Edukacją dla Zrównoważonego Rozwoju napotyka na szereg wyzwań. Wśród studentów pedagogiki zauważa się niskie przygotowanie do podejmowania zadań w terenie, a także ograniczoną wiedzę na temat samego pojęcia zrównoważonego rozwoju. Statystyki pokazują, że nauczyciele prowadzą zajęcia w terenie jedynie kilka razy w roku, a najczęściej robią to nauczyciele wychowania fizycznego i w uproszczonej formie. Studenci sygnalizują potrzebę lepszego wsparcia w postaci materiałów dydaktycznych, takich jak karty pracy, scenariusze, gry terenowe czy atlasy i klucze do rozpoznawania gatunków. Najczęściej wskazywaną trudnością jest zapewnienie bezpieczeństwa uczniom [Jagodzińska, Strumińska-Doktor 2019].

Outdoor Education ma ogromny potencjał w kontekście realizacji Edukacji dla Zrównoważonego Rozwoju, pozwoli na kształtowanie aktywnych i świadomych obywateli. Skuteczne wdrożenie tego podejścia wymaga pokonania barier, zwłaszcza tych związanych z przygotowaniem nauczycieli, dostępnością odpowiednich materiałów oraz organizacją bezpiecznych i atrakcyjnych zajęć w środowisku przyrodniczym [Jagodzińska, Strumińska-Doktor 2019].

6. Podsumowanie.

Integracja edukacji poza salą lekcyjną, w tym Outdoor Education (OE) oraz ogrodów szkolnych, stanowi istotne wsparcie dla realizacji celów Edukacji dla Zrównoważonego Rozwoju (EZR). Bezpośredni kontakt z przyrodą, charakterystyczny dla tych form nauczania, sprzyja nie tylko lepszemu rozumieniu złożonych zjawisk środowiskowych, ale także

rozwijaniu myślenia przyczynowo-skutkowego, umiejętności rozwiązywania problemów i postaw proekologicznych. Praca w ogrodzie szkolnym oraz terenowe zajęcia edukacyjne stwarzają dzieciom okazję do samodzielnego odkrywania zależności w ekosystemie, budują poczucie sprawczości, odpowiedzialności i troski o środowisko.

OE i ogrody wspierają rozwój kluczowych kompetencji dla zrównoważonego rozwoju – wiedzy przyrodniczej, umiejętności pracy zespołowej, komunikacji, a także odpowiedzialności obywatelskiej. Ich interdyscyplinarny charakter oraz aktywizujące metody nauczania pozwalają lepiej przygotować uczniów do roli świadomych „globalnych obywateli”, działających zarówno lokalnie, jak i globalnie. Mimo wielu korzyści, pełne wykorzystanie potencjału tych metod wymaga pokonania barier organizacyjnych i metodycznych, w tym lepszego przygotowania nauczycieli, dostępu do materiałów dydaktycznych oraz zapewnienia bezpiecznych warunków pracy w środowisku przyrodniczym.

Bibliografia

- Andrzejewicz P.: Wpływ ogrodów szkolnych na rozwój dzieci. Cubecity, 1 lipiec 2021, <https://cubecity.pl/edukacja/wplyw-ogrodow-szkolnych-na-rozwoj-dzieci> [dostęp: 26.04.2025]
- Batorczak A.: Edukacja na rzecz zrównoważonego rozwoju do 2030 roku. Zapiski Kujawsko-Dobrzyńskie, 2023.
- Biernacka K.: Ogrody szkolne jako wsparcie edukacyjne. Instytut Badań Edukacyjnych, Warszawa 2022
- Jagodzińska M., Strumińska-Doktor A.: Outdoor education wzmocnieniem realizacji zrównoważonego rozwoju. *Studia Ecologiae et Bioethicae*, 2019.
- Kowalski R., Grott E.: Ogrody szkolne we współczesnej szkole. Znak edukacyjnego zacofania, a może jednak postępu? *Studia Ecologiae et Bioethicae*, 2015.
- Finnway Polska Foundation. *Outdoor Education po polsku. Introducing outdoor education to the curriculum – kindergartens, primary and secondary schools*, 2022.